

Meesterverteller

Bij het honderdste sterfjaar van **Louis Couperus** (1863 – 1923) herdenken we een oeuvre dat nog steeds meeslepend, grappig en betoverend is. Couperus' helden en heldinnen proberen een juiste manier van leven te vinden, maar niemand die het echt lukt.

Ellen Deckwitz

Ooit woonde Louis Couperus een tijdje in Parijs en was hij vastbesloten om zich er te vestigen. De toen 27-jarige auteur, in eigen land inmiddels beroemd én berucht vanwege *Eline Vere* en *Noodlot*, kwam vol goede moed aan, maar het werd een teleurstelling. Hij miste zijn familie en vrienden. De stad vond hij mooi maar afstandelijk. In een brief uit 1890 aan het thuisfront klaagde hij: 'Parijs neemt mij niet op; ik blijf altijd op visite in Parijs als bij een heel hoge, heel elegante, heel genadige vorstin, die glimlachend vaag over mij neêr blik.'

Meer dan een eeuw later word ik met diezelfde glimlach bezien, wanneer ik met een sporttas vol boeken op weg ben naar de residentie die de Nederlandse ambassade mij beschikbaar heeft gesteld. In tegenstelling tot Couperus heb ik daar geen problemen mee, want er is werk aan de winkel. Toen ik een tijdje terug aan enkele studenten Nederlands vroeg of zij fan waren, haalden ze hun schouders op. Zijn romans waren volgens hen truttig, oeverloos en niet meer van deze tijd. Ze waren zo stellig dat ik heel even begon te twijfelen: als tiener was ik diep onder de indruk van onder meer *De stille kracht*, *Eline Vere* en *Van oude mensen*, maar misschien waren dat wel kalverliefdes geweest en zou ik ze nu, 25 jaar ouder en kilometers boeken verder, niet meer zo goed vinden. Misschien waren mijn herinneringen aan het werk, zoals helaas wel vaker, beter dan het werk zelf.

Al lezende daagde – gelukkig! – niet alleen het besef dat zijn verhalen nog steeds meeslepend, grappig, betoverend en schokkend waren, maar ook dat ze perfect aansloten op de tijd waarin we ons nu bevinden. De spelling was eigenlijk het enige wat archaisch aardeed. Dat komt allereerst doordat de mens natuurlijk niet zo snel verandert. Anno 2023 zijn we nog steeds even bang voor eenzaamheid of verval als Eline Vere, en even gevoelig voor status en reputatie als de krengeige Adolfine uit *De boeken der kleine zielen*. Maar bovenal is de mens nog steeds op zoek naar zingeving. Veel personages zijn hardnekkig op zoek naar iets wat hun bestaan minder leeg maakt, minder chaotisch en overrompend. Het tragische is echter dat hun wereld betekenisloos is. Couperus' helden en heldinnen proberen een doel te vinden, een juiste manier van leven, maar niemand die het echt lukt.

Neem de goedgeluimde maar starre resident Otto van Oudijck uit *De stille kracht*. 'Hij ontkende het mysterie', schrijft Couperus: Otto gelooft aanvankelijk alleen in het gezonde verstand en negeert daardoor het geheimzinnige, het subtiele en het onuitgesprokene. Het maakt hem blind voor de gebruiken en behoeftes van de Javaanse bevolking, met alle rampzalige gevolgen van dien. Gaandeweg beseft hij dat er zaken zijn die hij nooit zal kunnen begrijpen en legt hij zich neer bij de onkenbaarheid van de ander, om de rest van zijn dagen in stille verslagenheid te slijten.

Een andere poging tot houvast is het geloof in het noodlot. Meerdere personages zijn er heilig van overtuigd dat alles al vastligt, zoals neef Vincent uit *Eline Vere*, maar vooral de profiteur Bertie uit *Noodlot*. Die laatste pruilt dat hij nou eenmaal 'geen troetelkindje van het lot' is. Gaandeweg blijkt dat hij die overtuiging vooral gebruikt als smoes om op de zak van zijn beste vriend Frank te teren. Het noodlot is bij hem geen heilige voorzienigheid, maar een *selffulfilling prophecy*. Richting biedt het allerminst.

En dan zijn er nog de helden en heldinnen die van zelfopoffering hun levensmissie maken, zoals de arme Addy uit *De boeken der kleine zielen*. Als kind is hij een soort maatschappelijk werker voor zijn kjivende ouders, als volwassene wordt hij een mantelzorger voor zo ongeveer de hele familie. Men vindt hem een engel, maar gelukkig wordt hij niet.

Couperus gaslight zijn lezers niet met optimisme, noch slaat hij hen om de oren met nihilisme

Niets maakt in Couperus' oeuvre de fundamentele leegte en wisselvalligheid van het bestaan ongedaan. Een moreel zuiver mens als Addy krijgt oplawaai na oplawaai, iemand als Léonie van Oudijck wordt nooit gestraft voor al haar affaires, sterker nog, tegen het einde van *De stille kracht* scheidt ze van Otto en gaat ze gewoon lekker de bloemen buiten zetten in Parijs – terwijl haar voormalige echtgenoot zich blauw betaalt aan alimentatie. Emile Takma uit *Van oude mensen* belandt niet in de cel voor de moord op zijn rivaal.

In Couperus' wereld zijn gelijkheid en gelijkwaardigheid ficties, vrede en veiligheid kunstmatige en vooral tijdelijke constructies, en het bestaan wordt gedomineerd door willekeur.

Maar, en dat is iets waar we nog steeds een voorbeeld aan kunnen nemen, toch worden zijn vertellingen niet gedomineerd door defaitisme, cynisme of pessimisme. Nergens oordeelt hij. In een brief schreef hij: 'Het komt (...) zoo weinig op aan hoe ik die medemens vind – als kunstenaar moet het mij oneindig meer interesseren hoe die ander is.' Het gaat Couperus niet om herkenbaarheid, maar om zichtbaar maken. Hij *gaslight* zijn lezers niet met optimisme, noch slaat hij hen om de oren met nihilisme. Zijn helden en heldinnen proberen hun weg te vinden in het leven en lijden onder zowel hun goede als hun slechte keuzes. Ze hebben soms stom geluk en dan weer domme pech en kunnen maar deels iets doen aan hun aard – zeker in de vroege romans speelt het idee dat je erfelijk belast bent een grote rol – maar ook weinig aan de tralies van klasse, geslacht, en samenleving.

Op een zeker moment merkt Cecile, de heldin uit *Extaze*, dat het haar onmogelijk is om zich te uiten zoals ze wil: 'Ze wilde telkens andere woorden zeggen dan zij zeide, koeler woorden, hartelijker woorden, maar er was te veel welopgevoetheid in haar: zij kon het niet doen.' Als keurig opgevoede dame is Cecile niet de baas over haar eigen taal.

Steeds demonstreert Couperus hoe wispelturig de mens is, en dat we onszelf allerlei onzin op de mouw spelden om maar cognitieve dissonantie te voorkomen. Hij maakt, kortom, de mens zo menselijk dat we hem ook weer met mededogen kunnen bezien en er haast weer iets als hoop ontstaat. We weten het allemaal niet, we kunnen het niet weten, maar dat maakt het leven niet automatisch verschrikkelijk. Nog steeds is er veel moois mogelijk.

Zoals Couperus' romans. Het zijn niet alleen beeldende verkenningen van hoe de mens met betekenisloosheid worstelt, maar ook heerlijke verhalen vol spanning, moord, seks en mystiek. Er zijn plekken waar het spookt, er zijn psychoses, hevige familievetes maar er is ook veel humor. In *Eline Vere* beschrijft hij bijvoorbeeld hoe Eline's zus Betty zich ergert aan haar sullige man Henk, en zich helemaal opvreet wanneer hij 'minutenlang op zijn kopje thee zat te

Louis Couperus met zijn hond Brinio in de tuin van antiquair Salomon van Leeuwen achter het Noordeinde. Den Haag, 1923

Stadsarchief Amsterdam

blazen'. Je ziet het voor je. In het eerste hoofdstuk van *De boeken der kleine zielen* maakt de lezer kennis met het vrekkige stel Karel en Cateau. Zij houden tegenover hun familie vol 'dat zij zó eenvoudig aten, dat zij nooit iemand onverwachts konden hebben' maar in werkelijkheid 'smulden zij, iederen dag'. Dat komt verder niemand te weten, want 'daar zij echter vonden, dat dit genot zondig was en vooral niet-Hollands, spraken ze nooit over dit genot en genoten stilzwijgend'.

Naast grinniken is er ook griezelen. Van de lynchpartijen in *De berg van licht*, waar 'bloed kleeft aan de zuilen', tot de ijzingwekkende

Er is geen enkele definitieve verlossing van de onrust. Zo moddert de mens voort

scène in *Noodlot* waarin uitvreter Bertie dood wordt geslagen. Op dat moment ben je hem als lezer al zo zat dat je die moord aanvankelijk toejuicht, maar dan beschrijft Couperus het tot pulp gebeukte gezicht als volgt: 'Het eene oog was een vormloos half gestolde, half liquide vlak, het andere pulde uit zijn ovale kas, als een groote opaal van treurigheid.' Het is even plastisch als poëtisch, en door die grote verdrietige opaal krijg je haast weer medelijden met het slachtoffer.

'Couperiaans' staat wat mij betreft niet voor ellenlange zinnen of wollige vergelijkingen, maar voor meestertvertellerschap. Hij bouwt zijn verhalen ingenieus op, doseert de informatie slim zodat je als lezer continu nieuwsgierig blijft en zorgt ervoor dat je zowel kunt lachen als huiveren. Het zijn complete werelden, niet alleen in filosofisch, maar ook in zintuiglijk opzicht. Zijn universa zijn chaotisch, grillig en levensecht. Nergens is er een *lifhack*, een ultiem inzicht of besef dat de boel opeens zinvol maakt, er is geen enkele definitieve verlossing van de onrust. Zo moddert de mens voort, en kent hij desondanks ook goede momenten. Zijn er intimiteit, tederheid en verbondenheid mogelijk. Ze vormen nooit het definitieve eindpunt en verdwijnen meestal even onverwacht als dat ze zich aandienen maar toch, ze zijn er.

In het prachtige *Angst en schoonheid* uit 2014 stelt Couperus-kenner Bas Heijne dat er in de loop der decennia 'tallose pogingen [zijn] gedaan om Couperus onschadelijk te maken, om hem om te vormen tot een gerieflijke schrijver – een schrijver van vroeger'. Misschien dat dat imago werd gewenst omdat men zich geen raad wist met de leegte die ónder alle interieurbeschrijvingen en theebransjes schuilgaat. En men dus maar de nadruk begon te leggen op de veronderstelde truttigheid of kleinburgerlijkheid. En dat terwijl het tonen van het vacuüm juist een geschenk is, zeker voor de hedendaagse lezer. Want zijn personages zijn net als wij overgeleverd aan krachten groter dan wij, in een wereld die nog steeds even wreed en betekenisloos is. Hij biedt geen doekjes voor het bloeden, maar toont met soms zachte, dan weer harde hand dat het leven meer kan zijn dan alleen het wanhopig proberen te voorkomen van ellende of het krampachtig najagen van geluk.

Verlies je niet in stompzinnig optimisme, stelt hij, maar ook niet in verlamdend pessimisme. Leer omgaan met het feit dat je het niet kunt weten, verlies jezelf niet zoals Eline Vere in het najagen van romantische illusies of als Psyche uit het gelijknamige kleinood in het krampachtig zoeken naar het ultieme geluk.

De absentie van zin wil niet zeggen dat er ook een afwezigheid is van schoonheid. En daarvan is Couperus' proza het klinkende bewijs. ■

Ellen Deckwitz is dichtster en een van de presentatoren van de podcast BoekenFM. Dit stuk schreef ze tijdens een residentie in Parijs